

Арабське «доміно»:

теорія і практика XXI століття

Юлія КЕДРОВСЬКА

Столітнє уявлення про те, що араби можуть жити тільки в умовах жорсткого авторитаризму, руйнується на очах, адже «коктейль» з обридлого диктатора, безробіття, що зростає, та інфляції, а також активної молоді є майже в кожній арабській країні. Саме поєднання усіх цих чинників і стало основною причиною масових заворушень, що охопили Близькосхідний регіон на зламі 2010–2011 років.

22

Почавшись у Тунісі, вони згодом поширилися на Єгипет, Алжир, Йорданію, Ємен, Бахрейн та Лівію у поєднанні з незначними інцидентами, що сталися в Мавританії, Саудівській Аравії, Омані, Судані, Сирії, Іраку, Марокко і Джибуті. Окремі сигнали дісталися навіть неарабських Албанії й Ірану. Численні гасла «Туніська революція поширюватиметься!» свідчать про її експорт чи щось схоже на те. Точніше – про експорт самої ідеї й засобів її реалізації, що змушує правлячі режими замислитися про реформи. Усталену думку про те, що арабське суспільство «не готове» до демократії, не хоче її і не потребує, цілковито спростовано. З'ясувалося, що люди якраз більш ніж готові до змін, хочуть і мають у них потребу. А ось їхні правителі, навпаки, бояться втратити десятиліттями «напрацьовану» вертикаль влади. Так, Бен Алі правив Тунісом 24 роки, Хосні Мубарак перебував при владі в Єгипті 30 років, Муаммар Каддафі керує Лівією 42 роки. Президент Ємену Алі Салех керує державою 17 років тільки після її об'єднання (1994 рік). Король Абдалла II перебуває на престолі Йорданії 11 років, стільки само обіймає посаду президент Алжиру Абдель Бутефліка. Зрозуміло, у близькосхідних країнах сильні патерналістські настрої народів і авторитаризм влади, монархічні тренди, практично довічне управління країною – поширене явище. Будь-які модернізації проводяться авторитарними методами. Під тиском такого інструментарію ситуація зовні здається стабільною. Цим не могли не скористатися противники діючих режимів, які, спекулюючи подіями в Тунісі та Єгипті, саме й прагнули розхитати усталену ситуацію, оскільки першими захиталися саме ці найбільш вестернізовані анклави.

Заворушення в Тунісі, або Жасминова революція (також – Фінікова революція, Голодна рево-

люція, Багетова революція), – хвиля загальнонаціонального невдоволення політикою президента Тунісу Зіна ель-Абідіна Бен Алі призвела до його відставки 14 січня 2011 року. Поштовхом до початку масових виступів стало публічне самоспалення 17 грудня 2010 року вуличного торговця фруктів і овочів у місті Сіді-Бузід Мохаммеда Буазізі, товари якого конфіскувала влада. Припускають, що цей інцидент був одним із способів вимагання хабара. Публічне самоспалення спричинило ланцюгову реакцію схожих випадків у всій Північній Африці серед людей, котрі опинилися в такій само ситуації, до того ж похорон їх часто перетворювався на демонстрації протесту: бунт радше не від бідності, а від освіченості. Туніс – північноафриканська країна, в якій рівень освіти серед найвищих у регіоні. Останні десятиліття країна вважалася однією з найстабільніших та економічно найрозвиненіших в арабському світі. Сильні секулярні традиції у Тунісі робили атмосферу перебування радикальних ісламістів неперспективною. Країна виступала надійним союзником Заходу в боротьбі проти «Аль-Каїди», її керівництво, хоча і вважалася ав-

торитарним, публічні страти або масовий терор проти опозиції не практикувало. Народ жив небагато, але й не голодував. Поєднання економічного й соціального розвитку країни з політичним застоєм дипломатично називали «освіченим авторитаризмом», однак ця система дала збій. Головна причина крилася в тому, що, вивчивши населення і сформувавши в країні середній клас, президент відмовлявся прислухатися до його вимог, що зростали. У Тунісі не було соціального ліфту, достатньої кількості робочих місць (щороку місцеві інститути та коледжі випускають майже 70 тисяч молодих спеціалістів, котрі не мають перспективи працевлаштування). Донедавна проблема так гостро не стояла: отримавши непогану навіть за європейськими мірками освіту, тунісці виїжджали на заробітки до Європи. Однак із початком світової фінансової кризи роботи в Європі забракло. В результаті, за різними оцінками, від 30 до 50 відсотків молодих фахівців у країні банально безробітні, а ті, кому «пощастило», змушені влаштовуватися на низькооплачувані та неprestижні посади. Водночас навколо президента (котрий,

Добірка **Віче**
журналу

Теорія «доміно» / ефект «доміно» – зовнішньополітична концепція США, суть якої полягала в тому, що будь-яка зміна тягне за собою лійний ланцюг інших змін, аналогічно тому, як падають кісточки доміно, вибудовані в ряд. Її розроблено в оточенні президента Д. Ейзенхауера у зв'язку із поразкою Франції у війні в Індокитаї (1946–1954 рр.): вважалося, що повалення прозахідного режиму Південного В'єтнаму й перемога ДРВ неминуче мали призвести до перемоги комуністів у всіх країнах Південно-Східної, а згодом і Південної Азії. Саме ця концепція була обґрунтована американської інтервенції у В'єтнамі, Лаосі, Камбоджі. У 1980-х роках адміністрація президента Рейгана використовувала її під час здійснення операцій у Латинській Америці. Згодом цю теорію почали використовувати в узагальненому вигляді, стверджуючи, що повалення прозахідного режиму в одній державі якогось регіону призведе до повалення інших схожих режимів у сусідніх країнах. Вона стала ідеологічною основою американського втручання у країни, в яких, на думку США, була загроза приходу до влади комуністів.

до речі, сам прийшов до влади, відсторонивши шляхом перевороту першого президента країни Хабіба Бургибу) почали створюватися різні групи впливу. Найперше така група сформувалася з оточення його другої дружини Лейли Трабелсі (за неофіційними даними, родина Трабелсі представляє один із семи найвпливовіших кланів Тунісу). Відповідно у країні різко зріс рівень корупції, погіршилося економічне становище пересічних громадян на тлі повсякчасного збагачення ешелонів влади. Можливо, все так і залишилося б на своїх місцях, аби скандально відомий сайт *WikiLeaks* не опублікував «характеристику» туніського режиму, котру посольство США дало йому ще в липні 2009 року. Згідно з текстом документа, «режим не сприймає порад і критики ані з боку своїх, ані з боку чужих. Він дедалі більше покладається на посилення контролю і концентрується на утриманні влади». Крім того, наведено вражаючі приклади марнотратства.

Політологи схильні до думки, що саме публікації інтернет-видань (насамперед *WikiLeaks*) стали каталізатором реформаторських процесів у арабському світі. Окрім того, для координації своїх дій протестувальники активно використовували соціальні мережі (*Facebook*, *Twitter*), за що туніські події іноді навіть називали кіберреволюцією. Зрозумівши силу організації через сучасні засоби зв'язку, влада Тунісу знищувала повідомлення в живому журналі й системі мікроблогінгу *Twitter*. У Єгипті великі провайдери взагалі цілковито відключили Інтернет (*Etisalat Misr*, *Link Egypt*, *Telecom Egypt* і *Vodafone / Raya*), було також частково роз'єднано мобільний зв'язок (на допомогу тут прийшла компанія «Google», яка зробила можливим розміщення жителями Єгипту повідомлень у системі *Twitter* через мобільний зв'язок, шляхом передачі голосового повідомлення).

Єгипет став другою країною, яка зазнала ланцюгової реакції арабських революцій. Причини й прояви заворушень схожі: протестувальники виступили з вимогами скасування надзвичайного стану, боротьби з безробіттям, збільшення мінімальної заробітної плати; надання житла; а також проти зростання цін на продовольство, відсутності свободи слова та низького рівня життя. Результатом заворушень стала відставка 11 лютого 2011 року президента Єгипту Хосні Мубарака, який перебував при владі з 1981 року. Уже 19 січня колишній глава МАГАТЕ єгипетського походження Мохаммед аль-Барадеї в одному зі своїх інтерв'ю пов'язав ситуацію в Єгипті з Тунісом і заявив, що президент Мубарак може бути повале-

ний, оскільки «народ чекає змін». Утім, зміну влади в Єгипті було замислено, мабуть, іще раніше: у лютому 2010 року Барадеї, залишивши пост глави МАГАТЕ, заявив про створення опозиційного руху і своє бажання стати президентом Єгипту. У грудні 2010 року (тобто задовго до туніських подій) Барадеї закликав єгиптян до акцій громадянської непокороти, а в самий їх розпал (кінець січня 2011-го року) заявив, що готовий бути главою країни, якщо цього «попросить вулиця».

Звичайно, реакція владних кіл арабських країн на масові заворушення виявилася неоднозначною. Більшість керівників оголошують про проведення реформ, президент Алжиру обіцяє не балотуватися на пост глави держави у 2014 році, Муамар Каддафі придушує заворушення силою. Західні лідери закликають до торжества демократії, прозорої передачі влади та проведення «безкровних» реформ. Однак, мабуть що, і туніські «жасминові» виступи, і єгипетські «динні» заворушення (революція у цій країні дістала назву «динної» («гірчиної»), «курортної») закінчилися швидше не демократичною революцією, а простим ребрендингом влади: у Тунісі на лідерство претендують прем'єр-міністр Мухаммад аль-Ганнуші і спікер парламенту Фуад аль-Мабзаа, Єгипет перебуває під владою військових, Йорданія замінює лише деякі урядові портфелі, зміщуючи попередні на інші посади. Зафіксовано зростання цін на світовому ринку нафти за ф'ючерсними контрактами, ускладнено проходження суден через чи не найважливішу водну артерію Близькосхідного регіону – Суецький канал, Європа заціпеніла перед можливою атакою з боку нелегальних мігрантів: соціальна боротьба, що розгортається в одному місці, прямо впливає на інші країни й сфери життєдіяльності. У цій політичній драмі не вистачає свого «головного героя» – політичної сили, здатної врегулювати ситуацію і представити соціуму новий суспільний проект. Але така сила цілком може сформуватися під час боротьби. Спочатку удар на себе візьмуть «тимчасові правителі», які також, імовірно, досить швидко стануть «небажаними». Наприкінці січня 2011 року прем'єр-міністр Ізраїлю Бен'ямін Нетаньяху висловив занепокоєність ситуацією в Єгипті, заявивши, що державу може «взяти під контроль ісламістський рух, як це вже сталося в Ірані та інших країнах». Справді, ісламісти елементарно можуть скористатися «вакуумом влади» і заповнити собою авансцену, відтіснивши як мубараківський генералітет, так і вихованих на європейській лівизні інтелектуалів молоді туніської інтелігенції. Саме

вони – найорганізованіша політична сила, здатна повернути політику ще не так давно прозахідних країн у реверсному напрямі. В Албанії ж – узагалі створити власний осередок в епіцентрі західної демократії класичного зразка. Гарний хід. Справді, досить продумано. Можливо, виникнуть припущення й щодо того, хто ж спонсорує *WikiLeaks*.

Дати 27 березня 1972

27 березня 1972 року в Аддіс-Абєбі (Ефіопія) підписано мирний договір між лідером Північного Судану Джафаром Німейрі та провідником жителів Півдня Джозефом Лагу. У результаті три провінції створили в межах країни автономний південний регіон, а 27 березня жителі Судану почали відзначати як День національної єдності.

Збройне протистояння в країні розпочалося ще 1955 року, перед тим, як 1 січня 1956 року Судан став незалежною єдиною державою (до цього Південний та Північний Судан були відповідно колоніями Великої Британії та Єгипту), до того ж найбільшою в Африці (площа – 2 505 810 кв. км). Розпочалося протистояння арабської Півночі й чорношкірого християнського Півдня, породжене взаємними звинуваченнями у несправедливому розподілі земельних ресурсів (що відбувалося «під лінійку»), а також насильницькою ісламізацією південних провінцій. Єгипет підтримував арабський уряд Судану, а Ізраїль, через Уганду й Ефіопію, – суданських повстанців Півдня «Аньяне» (в перекладі – «отрута гадюки»), передаючи їм захоплену під час арабо-ізраїльських конфліктів зброю.

Угоди 1972 року стали унікальними в історії країн третього світу та Африки, оскільки сторони зуміли подолати розбіжності після 17 років війни, та ще й у розпал холодної війни. Однак ці домовленості постійно порушувалися. Приводом до нового сплеску громадянської війни стала послена ісламізація Судану, яку проводив з 1983 року колишній «миротворець» президент Німейрі (мусульман у країні налічувалося загалом 61%). Чергове протистояння завершилося лише 2011 року після проведення референдуму щодо проголошення незалежності Півдня: офіційно нову країну на території цих провінцій буде створено в липні 2011 року.

Ю. Ц.